

az, hogy a három haldokló viselkedését ábrázoló szituációk helyzeti értéke minőségileg ugyanaz. Mindhárman az addiginál magasabb szinten reprodukálják önmagukat. Ha szerepjátszásnak fogjuk fel a regény valamennyi szereplőjének az ábrázolt szituációban megmutatkozó viselkedését, akkor úgy differenciálhatunk közöttük, hogy a haldoklók autentikus szerepét játszanak, olyant, amely fel tudja villantani teljes személyiségüket, a többiek viszont, adott körülményeik hatalmának a rendezésében, csak körülményeik diktálta szerepet — amely személyiségük síkján folyamatos szerepválságot jelent. A regény másodlagos jelentéseit azonban nem ez a felismerés határozza meg döntően, illetőleg nem önmagában határozza meg. Az elbeszélői konvenciónak a filmforgatás sztorijába való tökéletes átjátszása azon a ponton nyit a legtávolabbra, ha a műben ábrázolt létezés milyenségét próbáljuk meghatározni. Az derül ki ugyanis, hogy a „felvevőgép” nemcsak a megragadás eszköze, hanem tisztán önmaga által egyben a minősítése is. A *Rózsakiállítás*, másodlagos jelentéseiben az emberi lét folyamatos megrendezettségeit leplezi le, azt, hogy a körülmények hatalmának rendezésében vagyunk, léteünk, önmagunk helyzeti értékére redukálódva folyamatosan hamisítódunk.

A *Rózsakiállítás* prózai remekmű voltát a tömörítésnek az a mesteri bravúrja adja meg, hogy a rendezésben mint tartalomban és formában önmaga cáfolatául előhívódik egy regényvilág, amelyben a megrendezettség hitelesedik a létezés oly nehezen megragadható „kötdanyagává”.

JUHÁSZ Erzsébet

GROTESZK ELFORMÁLÁS

Vári Attila: *Középkori villamosjegy, Lassított lónézés, valamint más történetek és elbeszélések*. Dacia, Kolozsvár, 1976

Középkori villamosjegy, A jó hóhér, Égszínkék macska, Alagút halakkal, 89 fokos derékszög, Puha háromszög, Doromboló kötőtűk: novella-címek Vári Attila kötetéből. A címek mindegyikében jelen van a groteszk elem, az abszurd mozzanat s ugyanakkor van bennük valami, ami a mesecímekre emlékeztet. Minden mű címe többszörös funkcióval van ellátva: a cím kiemel, rámutat, felhív, sugall, sejtet, összegez. Vári Attila novellacímek mellett, hogy a logikus, hihető valóságtények és összefüggések megbolygatásával a képzelet, a fikció izgalmasnak ígérkező játékát sejtetik, szerzőjük látás- és láttatásmódjának, novellaépítkezésének egyik központi sajátosságát emelik ki. A groteszk elem ugyanis meghatározó jegye ennek a prózai szemléletnek, olyan tényező, amely a kom-

pozíciót és a novellaelemek belső hierarchiáját is befolyásolja. A mesére való asszociációnkat a novellák több tényezővel igazolják, alátámasztják. A kötet valójában nem tartalmaz meséket, de a novellák jelentős része felhasználja a mesét létrehozó elemeket: hangsúlyos szerepet biztosít a *történetnek* (a történetet a kötet cím is műfaji megjelölőként emeli ki), az autentikus atmoszféra- és környezetfelidézésnek, a hagyományos, rögzített elbeszélői pozíciónak stb. Vári novellaírása talán éppen ezeknek a jegyeknek köszönve tud áttetsző és rendkívül egyszerű, az elbeszélés ősi szituációjára emlékeztető tiszta szövegeket létrehozni. A módszer azonban nemcsak értékek létrehozásának, hanem a szimplifikálás veszélyének lehetőségét is magában hordozza.

A címadó novella az úrnapi körmenetre készülődő középkori kisváros megjelenítésével indul: a nyelvi energiák nagy részét (mint a legtöbb novellában) a történet valóságfaktúrájának, terének-idejének megérzékeltetése köti le. E megjelenítés általában nem külső leírással, hanem nyelvi archaizálással, a kor nyelvhasználatának, szókincsének felelevenítésével vagy az autentikus tárgyi elemek megnevezésével történik. (Mint pl. a kalamáris, gyertyakoppantó, hálóbáz stb. az *Újesztendő, 1850 c. novellában*.) „*A gyertyaöntők, mézeskalácsütők és kegyeszerarusok sátrai már álltak, s az érseki fellegvártól a dómig vezető utat homokkeal szóratta fel a kollégium rektora.*

Az érsek, más városok templomi zászlói alatt érkezők biztonsága végett kirendelte az utakra darabontjait, megtiltva nekik a harácsolást, s a város polgárai büszkén nézték a darabontok előtt lovagló zsoldosokat. Mellükön csillogott az érsek címere.” (Középkori villamosjegy)

Az eseménymenet fordulópontját képező groteszk mozzanat akkor következik be a novellában, amikor a körmenetre induló érsek a földön megpillantja a villamosjegyet: „*A szűz homokon egyetlen patanyom s a közepén egy pitypangszárga pergamenszelet, alig ujjnyi széles, s szemmel láthatóan írva volt rá valami.*” Majd következik a rejtély megfejtése: „*Az ördög járt itt.*” A novella zárómozzanata: az „ördög” által megrontott eretnekek máglyahalála.

Wolfgang Kayser, a groteszk teoretikusa beszél a groteszk *diabolikus* vonásáról: ez alatt természetesen az ördöginek/ördögnek nemcsak ilyen közvetlen megjelenését, beavatkozását kell értenünk, mint amilyen — véletlenszerűen — az idézett novella „ördögi kísértése”. Kayser konstellációjában „*A groteszk megteremtése kíséret a világ démoni elemének felidézésére és száműzésére*”. A villamosjegy tengelyéből fordítja ki a középkori világot: mindaz ami megtalálása után következik (az ördög irracionális hatalmának segítségül hívása a jelenség értelmzésére, valamint a renddel szembeforduló eretnekek likvidálására), már csak követelmény, a fordulat előtti eseménymenet rendjének, a kibillent egyensúlynak a visszaállítása.

A címadó novella a groteszk destrukció mintaszerű megvalósulása: a

groteszk ugyanis „széttöri a rendezettséget, s szakadékot tár fel ott, ahol azt hittük, hogy biztosan járunk” (W. Kayser). A mai magyar próza mind több olyan utat tesz járhatóvá, amely mindennapi életünk látszatrendjének széttörését, automatizálódott tudatunk felrázását, irodalom-olvasási, befogadói megmerevedéseink, elvárási sztereotípiáink, beidegződéseink kimozdítását eredményezi. Vári Attila — egyik lehetőségként — a groteszk elformálással él; Esterházy a nyelvi meglepetésekre, fonetikus írásmódra, gyermeki gügyögésre-logikára stb., Hajnóczy — többek között — a nyelvi klisékre, abszurd ötletekre épít. Mindannyiuknál meg-növekszik az irracionális, abszurd elem szerepe. De végül is Vári novellájának „ördögi villamosjegye”, Hajnóczy mézárósának „eleven vérkútja” (*A véradó*) nem olyan csodák-e, olyan fiktív, megfoghatatlan jelenések, amelyek éppen valósággravonatközöttségükben nyerek el valódi értelmüket? Nem az az eset-e itt is, mint a tündérmesékkel? „*A tündérmese világát* — mondja A. Clayborough — *elszakíthatatlan szálak fűzik a mindennapi világhoz. Ennek a kapcsolatnak köszönheti, hogy csodálatos.*” Kétségtelenül így van a groteszk ábrázolásban felmerülő problémákkal is.

Szinte alig ejtettünk szót a kötet többi darabjáról. Úgy tűnik azonban, hogy a kiemelt novella s a benne megnyilvánuló tendenciák képezik azt a szálát, mellyel Vári novellaírása a legszorosabban kötődhet a mai magyar próza legvitálisabb mozgásirányaihoz.

THOMKA Beáta

A RÉGI ÚJVIDÉKI SAJTÓ

Milana Bikicki, Ana Kačanski: *Bibliografija novosadske štampe 1824—1918*. Novi Sad, 1977. — A Matica srpska Könyvtára — Vajdasági bibliográfiák

Milana Bikicki és Ana Kačanski munkája hézagpótló mű, hisz Triva Militar 1939-ben megjelent, s ma már hozzáférhetetlen *Štampa u Vojvodini* című könyve óta az újvidéki sajtóval, az újvidéki sajtó történetével nem foglalkoztak behatóan, kimerítően. (Bogdan Stanojev újvidéki lapgyűjteménye, melyet a Vajdasági Múzeum kiállításán láthattunk, még feldolgozásra vár, a kiállítás katalógusa nem készült bibliográfiai igény-nyel.)

A szerzők 152 újvidéki lapot, folyóiratot, időszaki kiadványt találtak és dolgoztak fel; ebből 113 szerb nyelvű, 27 magyar, hét német, három szlovák, kettő pedig bolgár nyelven jelent meg. A Matica srpska Könyvtárának hírlaptárában, a belgrádi Nemzeti Könyvtárban, a Szerb Tudo-